

פרשת מטות, מקורות

1. במדבר פרק ל

- (ב) וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל־רְאֵי הַמַּטּוֹת לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר זֶה הַדָּבָר אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק :
- (ג) אִישׁ כִּי־דָר גֹּדֵר לִיקְוֹק אֹהֶשְׁבַע שְׁבַע לְאָסֶר אֶסֶר עַל־נַפְשׁוֹ לֹא יַחַל דָּבְרוּ כְּכֹל־הַיָּצֵא מִפִּי יְעֲשֶׂה :
- (ד) וְאִשָּׁה כִּי־תִדְר גֹּדֵר לִיקְוֹק וְאָסְרָה אֶסֶר בְּבֵית אַבִּיהָ בְּנִעְרֶיהָ :
- (ה) וְשָׁמַע אַבִּיהָ אֶת־נְדָוָהּ וְאָסְרָה אֶשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וְהַחְרִישׁ לָהּ אַבִּיהָ וְקָמוּ כָל־נְדָוֶיהָ וְכָל אֶסֶר אֶשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם :
- (ו) וְאִם־הִנִּיא אַבִּיהָ אֶתָּהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כָּל־נְדָוֶיהָ וְאָסְרֶיהָ אֶשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם וַיִּקְוֹק יִסְלַח לָהּ כִּי־הִנִּיא אַבִּיהָ אֶתָּהּ :
- (ז) וְאִם־הִיוֹ תִהְיֶה לְאִישׁ וַיִּדְרֶיהָ עָלֶיהָ אֹ מִבְּטָא שְׁפָתֶיהָ אֶשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ :
- (ח) וְשָׁמַע אִשָּׁה בְּיוֹם שָׁמְעוֹ וְהַחְרִישׁ לָהּ וְקָמוּ נְדָוֶיהָ וְאָסְרָה אֶשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקָמוּ :
- (ט) וְאִם בְּיוֹם שָׁמַע אִשָּׁה יִנִּיא אֹתָהּ וְהָפֵר אֶת־נְדָוָהּ אֶשֶׁר עָלֶיהָ וְאֵת מִבְּטָא שְׁפָתֶיהָ אֶשֶׁר אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ וַיִּקְוֹק יִסְלַח־לָהּ :
- (י) וַיִּגְדֵר אֶלְמָנָה וְגִרוּשָׁה כָּל אֶשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם עָלֶיהָ :
- (יא) וְאִם־בֵּית אִשָּׁה נְדָרָה אֹ־אָסְרָה אֶסֶר עַל־נַפְשָׁהּ בְּשִׁבְעָה :
- (יב) וְשָׁמַע אִשָּׁה וְהַחְרִישׁ לָהּ לֹא הִנִּיא אֶתָּהּ וְקָמוּ כָל־נְדָוֶיהָ וְכָל־אֶסֶר אֶשֶׁר־אָסְרָה עַל־נַפְשָׁהּ יָקוּם :
- (יג) וְאִם־הָפֵר לְפָר אֶתָּהּ אִשָּׁה בְּיוֹם שָׁמְעוֹ כְּלִמּוּצָא שְׁפָתֶיהָ לְנְדָוֶיהָ וְלֹאֶסֶר נַפְשָׁהּ לֹא יָקוּם אִשָּׁה הַפָּרִים וַיִּקְוֹק יִסְלַח־לָהּ :
- (יד) כָּל־גֹּדֵר וְכָל־שִׁבְעַת אֶסֶר לְעֵזֶת נָפֶשׁ אִשָּׁה יִקְיָמְנוּ וְאִשָּׁה לְפָרְנוּ :
- (טו) וְאִם־הַחְרִישׁ יַחְרִישׁ לָהּ אִשָּׁה מִיּוֹם אֶל־יוֹם וְהָקִים אֶת־כָּל־נְדָוֶיהָ אֹ אֶת־כָּל־אָסְרֶיהָ אֶשֶׁר עָלֶיהָ הָקִים אֶתָּם כִּי־הַחְרִישׁ לָהּ בְּיוֹם שָׁמְעוֹ :
- (טז) וְאִם־הָפֵר יָפֵר אֶתָּם אַחֲרַי שָׁמְעוֹ וְנָשָׂא אֶת־עֹנָהּ :
- (יז) אֵלֶּה הַחֻקִּים אֲשֶׁר צִוָּה יְקֹוֹק אֶת־מֹשֶׁה בֵּין אִישׁ לְאִשְׁתּוֹ בֵּין־אָב לְבָתּוֹ בְּנִעְרֶיהָ בֵּית אַבִּיהָ :

2. רש"י הירש במדבר פרק ל

(ב) **וידבר משה וגו'**. אך זה היה מאמר חדש. הוא פותח את המצוות שאדם מקבל על עצמו מרצון, ולפיכך הוא נאמר כאן כנספח לעיקר מצוות התורה. כי התורה מייפה את כווננו להעמיד עלינו מצוות, כדי שנקיים כהלכה את מצוות התורה. היא מאפשרת ליחיד, לציבור ולכלל האומה לקבוע כללים של קיימא לצורך עשיית המצוות בנאמנות. משום כך נאמרה פרשה זו לנשיאים בייחוד, ויש חשיבות לדבר שהם קרויים כאן ראשי המטות.

זה הדבר אשר צוה ה'. פתיחה זו מצויה בעיקר לפני מצוות הנוהגות מיד, באותה שעה; כך במן (שמות טז, טז ולב), בתרומת המשכן (שם לה, ד), במלואים (ויקרא ח, ה; ט, ו). גם ההלכה שבת יורשת לא תינשא מחוץ לשבטה (להלן לו, ו - ח, וראה פי' שם) נהגה רק באותו דור, ודבר זה נלמד מלשון הפתיחה הזאת (עי' בבא בתרא קכ ע"א). רק פרשת שחוטי חוץ (ויקרא יז, ב וראה פי' שם) פותחת גם היא בלשון "זה הדבר", אף על פי שנאמר בה בפירוש שהיא נוהגת לדורות (שם פסוק ז). נזכור שמצוה הנוהגת מיד, באותה שעה, דורשת את ריכוז כל כח ההבנה והרצון, ועל פי זה יש לפרש

לשון זו במקום שהיא פותחת מצוה הנוהגת לדורות: הפתיחה באה להדגיש את משמעותה ואת חשיבותה של אותה מצוה.

(ג) איש כי - ידר נדר לה' וגו' - ראה פי' בראשית כח, כ - כא. הנדרים שזכרו עד כה - מלבד נדר הנזירות - הם כולם נדרי הקדש: אדם מקדיש או נודר חפץ לקרבן (קדשי מזבח) או למקדש (קדשי בדק הבית), בין שאמר בלשון נדבה "הרי זו" ובין שאמר בלשון נדר "הרי עלי" (ראה ויקרא כב, כא ופי' שם ז, טז); בשני המקרים האלה החפץ שנתפס על ידי ההקדש נאסר על כל אדם לתשמיש של חול; אם אמר בלשון נדבה החפץ נאסר מיד, ואם אמר בלשון נדר החפץ נאסר רק בשעת ההקדשה. כאן נידון המקרה שאדם ידר נדר לה' לאסר אסר על - נפשו: הוא ביטא נדר שאיננו אוסר את החפץ על כל אדם אלא רק "על - נפשו", והוא אומר בנדרו שהחפץ יהיה אסור עליו כאילו נתפס על ידי נדר כללי של הקדש; הוה אומר: החפץ יהיה אסור עליו כקרבן, כמזבח וכדו'. מכאן, כנראה, ההלכה (נדרי יד ע"א): "איש כי ידור נדר לה' - עד שידור בדבר הנדור"; אין הנדר חל אלא אם כן אסר חפץ כדבר שנאסר על ידי נדר (כגון קדשי מזבח או קדשי בדק הבית), למעט את הנודר בדבר האסור, כגון האומר שהחפץ יהיה אסור עליו כדם או כנבילה, שהרי איסור דם ונבילה איננו נובע מנדר. קביעת החפץ באופי הדומה לשל הקדש קרויה "התפסה" (עי' ר"ן ראש מס' נדרים). משום כך הנדר הוא בדרך כלל איסור חפצא: הוא מייחס לחפץ את התוצאות הנובעות מאופי ההקדש - "דמיתסר חפצא עליה" (נדרי ב ע"ב):

או - השבע שבעה: או בבטאו את הנדר כשבועה. השבועה היא איסור גברא - "דקאסר נפשיה מן חפצא" (שם) - והיא קושרת את הרצון ביחס לחפץ או ביחס למעשה. נמצא שיש לנו כאן שני סוגים: נדר לאסור איסור על נפשו ושבועה לאסור איסור על נפשו. אם אמר שיין אסור עליו כקרבן, נאסרה לו שתיית יין בנדר; ואם אמר שהוא נשבע שלא ישתה יין, נאסרה לו שתיית יין בשבועה. הבדל זה שבין מושג השבועה לבין מושג הנדר יש לו תוצאות אחדות. נדר יכול לחול רק על חפץ מוחשי, "דבר שיש בו ממש", ואין הוא יכול לחול על עניין מופשט, "דבר שאין בו ממש". נמצא שאין נדר חל על מעשה בין שביטא את המעשה כשם עצם בין שביטא אותו כפועל; כגון: שְׁנָתִי או הילוכי קרבן, או קרבן שאיני יושן שאיני מהלך (עי' רמב"ם הל' נדרים פי"ג ה"י). אולם יש בכוחו של נדר לאסור בעקיפין את קיומה של מצוה, כגון האומר: "קרבן סוכה שאני עושה" (נדרי טז ע"א). כי המצוה מוטלת על האדם ולא על החפץ. כנגד זה שבועה מוטלת על האישיות בקביעת רצונה, ולפיכך שבועה חלה גם על "דבר שאין בו ממש", כגון "שבועה שלא אישן היום". אולם הנשבע לעבור על מצוה, כגון שלא ישב בסוכה, שבועתו בטילה, כי הרצון כבר משועבד למצוה ואין האדם ברשות עצמו ביחס למצוה. מכאן ההלכות: "חומר בשבועות מבנדרים ובנדרים מבשבועות, חומר בנדרים שהנדרים חלין על המצוה כברשות מה שאין כן בשבועות, וחומר בשבועות שהשבועות חלות על דבר שיש בו ממש ושאיין בו ממש מה שאין כן בנדרים" (נדרי יג ע"ב). מדרבנן נדר חל גם על "דבר שאין בו ממש" (תוספות שם).

בשפה העממית נוצרו כינויים לנדרי ולשבועות, כגון "קונם" ככינוי ל"קרבן" וכדו'. דין הכינויים האלה כדין הנדרים והשבועות עצמם: "כל כנויי נדרים כנדרים" וכו'. כמו כן אין צורך לבטא את נוסח הנדר במלואו אלא די שירמוז לו במשמעותו, ונמצא שדבריו הם בבחינת "יד" האוחזת בנדר: "ידות נדרים כנדרים" (נדרי ב ע"ב). כמו כן אין צורך לבטא את ההתפסה; "דבר זה אסור עלי" הוא נדר גמור (ר"ן לנדרי ב ע"א). ובסופו של דבר, רק בדברי רשות יש צורך בלשון נדר או שבועה, ואילו לצרכי מצוה די שיבטא את כוונתו (עי' נדרים ח ע"א, ר"ן ורא"ש שם); שכן גם הנדר הראשון - "עשר אעשרנו לך" (בראשית כח, כב) - לא נאמר בלשון נדר, אלא זה הוא נדר בלשון שבועה (ראה גם יורה דעה ס"י רו, ה). יתר על כן: אפילו לא ביטא את כוונתו בדברים אלא רק נהג כן למעשה, כבר חל עליו דין נדר (שם ס"י ריד א):